

KINDA ISTVÁN

„TISZTA MUNKA, MINT A SZÉNÉGETÉS”. SZÉNÉGETŐ IPAR SZÉKELYFÖLDÖN

KIVONAT: A szénégetés évezredekre visszatekintő mesterség, amelyet erdős vidékeken folytattak – a cél a faszén előállítás volt fahasábok és farönkök fojtásos égetése, szenesítése által. Az utóbbi két évszázadban hasznosítása széles körűvé vált: a háziasszonyok szenes vasalóikba, a kisiparosok köréből a kovácsok, lakatosok, bádogosok a fémek izzításához, a nagyipari termelésben a vasolvasztó kohók, vashámorok számára jelentett nélkülözhetetlen adalék- és fűtőanyagot. A szénégető mester lényegében egy kémiai folyamat szabályozott lefolyását teremti meg és felügyeli: a fa levegőmentes környezetben történő hevítése, 330-430 Celsius-fokon végbemenő lepárlása során a faanyagból a szén és a hidrogén kivételével a többi alkotórész kiég, a füsttel és a gőzzel együtt elpárolog.

A szénégetés technológiájában a rézkori ércolvasztás és kovácsolás felfedezése óta nem történt jelentős változás. Az egyszeri égetéssel előállított termék mennyiségében, a kiégetésre szánt faanyag kitermelésében, előkészítésében viszont annál inkább érvényesült a szerszámok korszerűsödése és a felvevőpiac időről időre feltámadó határtalan étvágya. A minőségi faszén iránti igény miatt és a szénégetés automatizálásának elmaradása miatt ez az egykori Háromszéken is szokványos erdei foglalkozás még modern világunkban is megtartotta létjogosultságát.

KULCSSZAVAK: természetkielő ipar, szénégetés, baksa, szekeresség, kovács, grillszén

ISTVÁN KINDA

“CLEAN WORK, LIKE BURNING COAL” COAL BURNING INDUSTRY IN SZEKLERLAND

ABSTRACT: Coal-burning is a craft that goes back thousands of years and was practised in forested areas – the aim was to produce charcoal via incomplete combustion or charring of logs and stumps. In the last two centuries, it was widely used: by housewives in their charcoal irons, by artisans, blacksmiths, locksmiths and tinkers for the annealing of metals, and by large-scale industry as an essential additive and fuel for iron smelters and iron furnaces. Master coal-burners essentially create and control a controlled chemical process: during the heating and distillation of wood in an air-tight environment at 330-430 °C, all the components of the wood, except carbon and hydrogen, are burnt out and evaporate with the smoke and steam.

Coal burning technology has not changed significantly since the discovery of ore smelting and forging in the Copper Age. However, the quantity of the product produced by a single firing, the extraction and preparation of the wood for burning, has been increasingly influenced by the modernisation of tools and the periodic resurgence of the insatiable appetite of the consuming market. The demand for quality charcoal and the lack of automation in the coal-burning process have meant that this forestry activity, which was once common in the former Háromszék, has retained its relevance even in the modern world.

KEYWORDS: forest exploitation, coal burning, charcoal kiln, carting, blacksmith, grill charcoal

Bevezető

„Hogyan égetnek a székelyek hegyek között szenet? Nem fog ártani, ha elmondom, hiszen ez is egyike azon tipikusan székely mesterségeknek, amely nemsokára talán a múlté lesz s csak mint egy érdekesség szerepel a székelység néprajzában. Még néhány esztendővel ezelőtt is százszámra füstölögtek völgyeinkben, hegyoldalainkon a szénégető kemencék, ma pedig csak nagy-nagy kereséssel lehet egykét szénégetőt találni”¹ – írták a *Székely Nép* című független politikai napilap hasábjain 1943-ban. Dolgozatunk megírását 2022-ben ugyanez a gondolat vezérelte, mely az életformaváltás, a modernizáció miatt ma talán még aktuálisabb, mint 80 évvel ezelőtt. Ám emellett, hogy reménykedünk, hogy évtizedek múltán sem jut ez a különleges népi ipar például a hamuzsírforrás és más foglalkozások sorsára – nevezetesen oda, hogy Háromszéken rekonstrukciós célból sem tudja már senki megmutatni, hogyan is zajlott ez az üveggyártás számára alapanyagot biztosító erdei munka –, megpróbáljuk összefoglalni, hogyan látjuk a XXI. század első évtizedeiben e szakma székelyföldi múltját és jelenét.

A szénégetés évezredekre visszatekintő mesterség, amelyet erdős vidékeken folytattak – a cél a faszén előállítás volt fahasábok és farönkök fojtásos égetése, szenesítése által. Az utóbbi két évszázadban hasznosítása széles körűvé vált: a háziasszonyok szenes vasalóikba, a kisiparosok köréből a kovácsok, lakatosok, bádigosok a fémek izzításához, a nagyipari termelésben a vasolvasztó kohók, vashámorok számára jelentett nélkülözhetetlen adalék- és fűtőanyagot.² A szénégető mester lényegében egy kémiai folyamat szabályozott lefolyását teremti meg és felügyeli: a fa levegőmentes környezetben történő hevítése, 330-430 Celsius-fokon végbemenő lepárlása során a faanyagból a szén és a hidrogén kivételével a többi alkotórész kiég, a füsttel és a gőzzel együtt elpárolog.

Jó minőségű faszén bükkfából lehet égetni, de alkalmanként gyertyánt, kőrist, cserfát is hasznosítottak e célra. „A bükkfa a legjobb fajta szén. Bükk, gyertyán, cserefák, ezek mind jók, csak a bükköt minősítik a legjobb szénnek.

1 *Székely Nép*, 1943. 10. 10., 229. sz., 12.

2 Kósa 1981, 645–649.

Bármelyikből lesz szén mondjuk, mert a fenyőfából is lesz, nyírfából is lesz, mindenikből lesz. Úgyhogy szén lesz. Csak a minősége a bükkfának a legjobb” – nyilatkozta egy farkaslaki szénégető mester. A minőségi feketeszen frissen tört felülete tapintásra nem hagy nyomot a kézen, ütésre szárazon csengő hangot ad, nehezen gyullad meg, és láng nélkül ég. „Olyan tiszta kell legyen a belső fele, hogy ne kenődjék össze a zsebkendő. Nem szabad kormos legyen itt a belső fele. Tiszta kell legyen. Amelyik egészséges szén. A széle kormoz, mert az kormos. De a belső fele tiszta kell legyen. A hangja a szénnek ez a csengő hang, úgy szól, mint a teheneken a csengő. Ez, amikor villával verődik, még szebben hallatszik a hangja, amikor a zsákba dobjuk bele, úgy csenget.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Napjainkban a nagyáruházak és benzinkutak standjain fellelhető 2–20 kilogrammos kiserelésű, papírszakokban árusított faszén legáltalánosabb módon a szabadban végzett hússütés, kerti grillezés során hasznosul.

Szenesek a múltban

A szénégető ipar kialakulása adott térségben elsősorban a kedvező természet-földrajzi tényezők függvénye, a megfelelő minőségű és mennyiségű erdők megléte, másodsorban a szénre vonatkozó kereslet állandósága, harmadsorban pedig a szén előállító emberek hozzáértésének, szakosodásának mértéke. Székelyföld legtöbb kistérségében egyidejűleg teljesültek ezek a feltételek az elmúlt századokban. „Erdővidék³ tágas medencéje sűrűn falvakkal van be-

3 Erdővidék történelmi székely tájegység Erdély keleti részén, Székelyföld, Barcaság és Királyföld határvidéke. Udvarhelyszék és Háromszék metszésében alakult ki, húsz települése két kisebb adminisztratív egységbe, Miklósvárszék és Bardoc fiúszékbe szerveződött. Földrajzilag az Olt vízgyűjtő területén, a Baróti-medencében, a mai Kovászna megyében – három települése Brassó megyében – helyezkedik el. Területe 600 km², népessége 30 000 fő. Kis térség, de energikus kultúrtáj. Írók, tudósok, lelkészek, katonatisztek hosszú névsora jelzi, hogy közösségei az utóbbi évszázadokban folyamatosan a felemelkedés lehetőségeit keresték. A katonáskodó múlt öröksége szinte napjainkig tapintható a családok társadalmi megítélésében. A XVIII–XIX. században tizennégy tábornokot, húsz ezredest, kilenc alezredest és tizennyolc őrnagyot állított a haza szolgálatába. Nagyjai közül kiemelkedik Benkő József történész, botanikus, Bölöni Farkas Sándor író, műfordító, Benedek Elek mesemondó, irodalomszervező, Kriza János unitárius püspök, folklorista, Baróti Szabó Dávid költő,

telepítve, melyeknek lakossága földmiveléssel, állattenyésztéssel, szénégetéssel, talpfaragással, cserép- és mészégetéssel és bányászattal foglalkozik. Népe székelymagyar. Józan életű, munkabíró nép, a vándorlást nem szereti, szívesen marad otthon még szegényes körülmények között is, mivel főhajlama a földmivelés és minden munkája végső értékének és fő eredményének a földszerzést tekinti. A lakosság száma 2400-ra tehető.”⁴

A gazdaságtörténeti adatok szerint Háromszéken a XIX. század első harmadában fontosság szempontjából az állattenyésztés még megelőzte a szántóvető gazdálkodást. A lakosságnak ezért kiegészítő foglalkozások után kellett nézni, ki kellett próbálnia és tökélyre kellett fejlesztenie a népi iparüzés különböző formáit, hasznosítania kellett a zsákmányolható természeti javakat. Kialakult az a mesterember típus, amely nem tudott elszakadni teljesen a földtől, mert a szűkre méretezett piaci viszonyok miatt képtelen volt megélhetését kizárólag foglalkozására alapoznia.⁵

A XIX. század eleji ipari fellendüléssel a szénégetés a Kárpát-medence erdős övezeteiben egyre jelentősebb kenyéradó háziiparrá vált. Az 1820-as parasztvallomásokból kiderül, hogy saját szükségletre vagy kereskedés céljára végzett szénégetéssel és szénnel való kereskedéssel közel félszáz háromszéki és erdővidéki településen (a régió településhálózatának bő egyharmadában) foglalkoztak: Dobolló, Egerpaták, Feldoboly, Kisborosnyó, Kökös, Nagyborosnyó, Szacsva, Aldoboly, Illyefalva, Árkos, Kálnok, Sepsiszentgyörgy, Eresztevény, Laborfalva, Oltszem, Szentiván, Tálpataka, Uzon, Zalán, Futásfalva, Alsótorja, Felsőtorja, Kézdialmás, Lemhény, Kézdimartonos, Ozsdola, Szentkatolna, Léc-

Gaál Mózes ifjúsági író. A XIX. században a gazdálkodó életmód mellett számos új kenyérgyártó szakma honosodott meg a térségben, melyek a falvak fejlődésén túl a polgárosodás intézményeit is életre hívták. A ranggal és megbecsültséggel járó foglalkozások nagy részét mára a kihalt hagyományos népi mesterségek között tartjuk számon. Barót és a környékbéli települések látképére nagy mértékben rányomta bélyegét, hogy a XIX–XX. században a térség szorgos munkát, testi-lelki erőfeszítéseket, sőt emberi áldozatokat követelő bányavidékké vált. Erdővidék közösségeiben napjainkban is erőteljes a térségi identitástudat, melynek pillérei a katonáskodó székely múlt, az előző nemzedékek kulturális öröksége, valamint a protestáns hit.

4 *Székely Nemzet*, 1901. 11. 09., 168. sz.

5 Bővebben lásd Kozma 1879; Cserey 2008, 94.

falva, Martonfalva, Mátisfalva, Gelence, Haraly, Kovászna, Páva, Tamásfalva, Zabola, Barátos, Cófalva, Szörcse, Telek, Zágon szerepel név szerint is. Az erdő-ségekben „szenet eleget égethet, aki akar, minden taxa nélkül, s pénzt a maga számára csinálhat”, másutt csak azért nem égettek, „hogy jó erdeink az által ne pusztíttassanak”.⁶

Háromszék településeinek helynévanyaga is jelzi, hogy századokkal ezelőtt közismert jövedelemszerzési lehetőségként foglalkoztak szénégetéssel. Egy 1860-as években készített háromszéki helynévleltár szerint Altorja, Bereck, Eresztevény, Kézdialmás, Kézdikővár, Kisborosnyó, Köpec, Magyarhermány, Sepsimagyarós és Szacsva lakossága is *Szénégető* határnévvel jelölte meg a mesterség üzésének egykori helyszínét.⁷

A rendtartó székely falvak az elmúlt évszázadokban szabályozták a köztulajdonban lévő erdők használati jogát, feltételeit. A szén alapanyagául az egyébre nem használható hullott, száraz faanyagot, a fák koronájából lehullott ágakat jelölték ki, melyeket egyes településeken kizárólag a helyi kovács égethetett ki. Árkos 1778-as falujegyzőkönyvéből kiderül, hogy a kovácsok a tilalmas erdőben is égethettek szenet azzal a feltétellel, hogy betartották a falugyűlésen megszabott munkadíjak mértékét, illetve égetés előtt értesítették a falubíró.⁸ Kisbacon 1835-ös falutörvénye is csak Bálint kovácsnak engedte meg, hogy a tilalmasban a földön heverő fából szenet égessen.⁹

Levéltári források igazolják, hogy az erdővidéki Vargyason a XVIII. század végén már elkezdődött a felszínre bukkanó „vaskő” feldolgozása, a „vas futtatása”. Molnár Mihály gyalogkatoná, bölöni Varga Miklós provinciálista paraszt Vargyas falu engedelmével vashámort épített nagy költséggel.¹⁰ Az ehhez hasonló kezdetleges vasolvastók üzemeltetésére kezdetben helyben égetett szenet használtak, míg meg nem indult a szénbányászat a térségben. Kozma Ferenc összefoglaló közgazdasági munkájában arról számolt be, hogy a lignit, azaz a barnaszén Erdélyben „sehol oly nagy kiterjedésű, gazdag rétegekben nem mu-

6 Takács 2002.

7 Pesty 2012.

8 Imreh 1973, 122–123.

9 Cserey 2008, 102.

10 Cserey 2008, 89–90.

tatkozik, mint a Hargita déli és délnyugati nyujtványaiban. Nagy zöme azonban Homoród-Szt-Mártontól (hol kvarczkristálylyal áttörve jelentkezik) H.-Almás, Vargyas, Száldobos, Baróth határain át Köpecz és Felső-Rákosig terül el. Itten bír mintegy 4 négyszögmérföldnyi területtel egy barnaszénbányát az »Erdélyi kereskedelmi és Hitelbank«.¹¹

Az ipar térnyerése a fűtőanyagként használt szén előállításában is megmutatkozott: a vashámorok a XIX. század második felében fokozatosan áttértek a nagy mennyiségben rendelkezésre álló bányászott barnaszén, azaz a lignit használatára. A Brassói Bánya- és Kohóegylet 1855–1872 között évi 1000-1200 tonna baróti szenet szállított a szomszédos erdőfülei vasgyárnak.¹² A Baróthoz közeli Köpeczbányán az első szénbánya 1872-ben nyílt meg, jelentős konkurenciát támasztva a szénégetésre alapozó gazdasági stratégiáknak. A kisebb mennyiségben előállítható, fából égetett szenet a termelő ágazatok közül elsősorban a kohászat és a malomipar, de a cséplőgépek, különböző darálók, városokban a kovácsok, kalaposok és szabók igényelték továbbra is, illetve a háziasszonyok szenes vasalóikba is a szekerező szénégetőktől vásárolták fel.

A híres szentkeresztbányai vasgyár a XIX. század végén még mindig „faszéntüzelésre berendezett nagy olvasztóval és vizerejű hámorokkal dolgozik. Munkásai száma jelenleg mintegy 300. Ezek közül 80 család helybeli lakos. A bányánál foglalkozók lövéteiek. Hámori kovácsmunkásaik Lövéte, Magyar-Hermány, Füle és Oláhfalváról valók, részint helybeliek, míg szénégetésre és favágásra csikmegyei munkásokat alkalmaznak.”¹³

A XIX–XX. század fordulóján az erdőségekben folytatott szénégetés időszakos népi foglalkozásként élt, beépülve a mezőgazdasági év munkafolyamatainak rendjébe, kiegészítő jövedelmet jelentve. „Karácsonykor má’ mindenki itthon vót. Karácsonytól újévig mindenki hazajött. S úgy rendezte, hogy húsvétra ne gyújtsa mög, hanem vágja fel, rakja bé s úgy bétakarva elhagyták. A szénégetőnek es családja vót, s annak pénz es kellett, me’ pénz nélkül nem lehetett

11 Kozma 1879, 281.

12 Cserey 2008, 43.

13 *Székely Nemzet*, 1887. 09. 01., 131. sz.

semmit vásárolni. S azét adtak pénzt!”¹⁴ Ekkor a szénégető még maga végzett minden munkát: a fa kivágásától kezdve a szén kiégetéséig, elszállításáig és a termék eladásáig a munkafolyamat minden mozzanata egyazon személyre hárult. A térség gazdasági fellendítését szorgalmazó térségfejlesztő javaslatokban gyakran megjelenik a szakosodás, a professzionalizálódás szükségszerűsége. „Az előbb jelzett módon gazdálkodva, elérnék továbbá azt is, hogy a favágó állandóan csak favágással és az azzal közvetlenül kapcsolatos erdei munkákkal, fuvaros pedig állandóan fafuvarral, a szénégető szénítéssel, a fakereskedő fake-reskedéssel foglalkoznék. Tehát nagyobb ügyességre tehetne szert a maga munkakörében mindenik és jobban is felszerelhetné magát a szükséges eszközökkel, szerszámokkal, mint most, midőn egy és ugyanazon egyén végezi el a termelést, szállítást, feldolgozást és értékesítést is.”¹⁵

A XIX–XX. századok fordulóján és a XX. század első harmadában a szeke-resség erőteljesebb térnyerésével a munkafolyamat ténylegesen differenciálódni kezdett, lényeges hatékonyságbeli eredményekkel: a szén előállítója csupán az égetés tevékenységére specializálódott, a szén elszállításáról megegyezés szerint fuvaros társa gondoskodott.¹⁶ A szekeres feladatköre a szén felvásárlókhöz való eljuttatására és eladására korlátozódott, így a többnapos, esetleg hetes távollét után visszatértekor újabb adag kiégetett szén várt szállításra.

Ha a szénégetést az akkori társadalomszerkezet gazdasági stratégiáinak vetületében vizsgáljuk, látni fogjuk, hogy művelői szinte kivétel nélkül a társadalmi hierarchia legalsó fokáról, a kevés földdel rendelkező szegényparaszti rétegből kerültek ki. E társadalmi csoport számára éppen a föld hiánya szűkítette be a mezőgazdálkodás vagy az állattartás mások által jobban kihasznált lehetőségeit. Munkájuk a falu értékrendszerében a legalacsonyabb presztízsű megélhetési stratégiák egyike volt. Rendszerint egy-egy szekér szén kiégetésére éppen az ünnepeket megelőző időszakban és a vásárok megrendezése előtt kerítettek sort. „Az én tudomásom szerint, az én gyerekkorom előtt már megkezdték

14 Gazda 1993, 158.

15 *Nemere*, 1881. 01. 23., 7. sz., 26.

16 Viga Gyula a gömöri szénégetésről írott tanulmányában azt bizonyítja, hogy a kistáj szénégetésének konjunktúrája már a XVII. században kibontakozott, s már ekkor különvált a szénégető és a fuvaros munkája. Viga 1990. A témáról lásd még Paládi-Kovács 1988.

volt ezt a szénégetés szakmát. Akkor kisebb baksákat raktak, nem ilyen nagyot, s akkorjában saját szekerekkel hordozták a szenet, s eladták. Elvitték falukra, s kovácsoknak vagy ilyen helyekre eladták a szenet mindig. Én a szüleimtől tanultam ezt a mesterséget.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

A szénégető családjától távol, kedvezőtlen életkörülmények között igen nehéz, megerőltető fizikai munkát végzett. „Nehéz munka vót, az ember csak hat hetenként jött haza tisztálkodni, s a ruháját, hogy megmossák. Mikor felöltözött, megint ment vissza hat hétre. [...] Az embör pénzét csinálta! Mondták is: – Szenesök, a szénből élnek szegényök!”¹⁷

Munkájuk alkalmisága kiszámíthatatlan, rendszertelen keresetet jelentett, s ez a körülmény a paraszti értékrend aljára pozicionált a szénégetőt, hiszen még a XX. század közepén is az önálló, föld- és állatközpontú gazdaság ideálképe volt kívánatos a székely falvakban. A valamikori szénégetők visszaemlékezéseinek vissza-visszatérő motívuma volt a függetlenségre mint legnagyobb élet-szervező értékre való hivatkozás, hogy az elnyomás és emberi kiszolgáltatottság évtizedeiben nekik „nem parancsolt más, csak az Isten. Lehet, ha valaki azt mondta, nehezebb volt. Ott nem parancsolt senki. Egy az: én, ha reggel felkeltem, ha hajtottam magamot, elég nehéz munka vót, s nem vótunk itthon, de legalább tudtuk: a hónap eltelik, s valamennyi pénzt kaptunk. S itthon a bajkot el lehetett abból intézni.”¹⁸ (saját gyűjtés, Farkaslaka)

Az udvarhelyszéki Farkaslaka neve az utóbbi évszázadban már nemcsak Tamási Áron író szülőfalujaként ismeretes Székelyföldön, hanem a szénégetői hagyományokról is.¹⁹ A helyi köztudatban és a közösségi emlékezetben a település szélesebb körű szénégetési gyakorlatának kezdeti időszaka a XIX. század elejére tehető,²⁰ amikor a családfe három-négy napi élelemmel felcsomagolva a környékbeli erdők sávjába húzódott, és egy szekérszék fából a mai *baksánál* lényegesen kisebb *millért* rakott, azt kiegészítve szekérré rakta a szenet, és a távolab-

17 Gazda 1993, 158. Lásd még Magyar 2011.

18 Kinda–Peti 2004.

19 Bővebben lásd Kinda–Peti 2004.

20 Udvarhelyszékből a szénégetésre vonatkozó első adatok (pl. baksa szó) már 1345-ben felbukkannak, így valószínűsíthető a foglalkozás sokkal korábbi megléte a környéken. Lásd ÚMTSz 1992.

bi vidékeket is bejárva adta el termékét.²¹ „Azokat a kicsi milléreket kevesebb fából kiálltuk, most beraknak 300–400 métert, vagy még többet. Most, ha egy baksát kiéget, több szenet ad, mint amennyit egy ember ezelőtt egy esztendő alatt elé tudott állítani.”²² A szénégetők szaktudása, az általuk előállított termék minősége és mennyisége hozzájárult ahhoz, hogy a szénelőállítást faluspecifikus tevékenységként kezdje kezelni a szélesebb kisiparos társadalmi közeg, Farkaslakát a *szenesfalu*, a *szenesek faluja* mesterségjelölő címkézéssel lássák el.

Ugyancsak szénégető faluként azonosította a század közepén a riporter a szintén Székelyudvarhely vonzáskörzetéhez tartozó Szencséd települést is: „Ilyen magányos, elhagyatott település Szencséd, amely több mint húsz kilométerre fekszik Oroszhegytől. Közigazgatásilag Bogárfalvához tartozik, amely még messzebb van ettől a kis emberi településtől. [...] A település körül semmi nem terem meg, így mindent egésznapios szekerezéssel szállítanak fel. A lakosság kizárólag szénégetéssel foglalkozik. A fa azonban egyre jobban fogyatkozik a környékbeli erdőségekben, így tehát mielőbb gondoskodni kell az itt élő családok megélhetéséről.”²³

A népi szénipar történetében jelentős fordulattal járt az 1948-as földreform véghezvitele, amikor az államosított területeken betiltottak mindenfajta magáncélú tevékenységet. A szocialista hatalom mellett, hogy a természeti javakat kisajátította, alapjaiban veszélyeztette a különböző kisipari formák piaci alapú továbbélését, s elősegítette egy jellegzetes gazdálkodási kultúra megszűnését is. A kollektív alapú mezőgazdaság rémétől menekülő szénégetőket az állami termelésbe integrálták, így a korábbi erdei ipar művelői munkakönyves alkalmazottak lettek annak minden előnyével. A szénégetést – a bányászathoz hasonlóan – a harmadfokú veszélyességi típusú szakmák közé sorolták. Biztosított

21 A millér a szénégetési gyakorlat kezdeti fázisában az a kisipari egység, amely egy-két ember által viszonylag rövid idő – 5-6 nap – alatt megvalósítható munkával egy-két szekérenyi faszemet eredményezett (egy átlagos millér szénhozama kb. 36 zsák faszén). A szénipar bővülése a szén nagyobb tételben való előállítását kívánta meg, így a mértékegység fokozatosan a ma is használatos *baksa* javára dőlt el. Egy baksa kiegészi folyamata méretétől függően 25-30 napot vesz igénybe, a belőle nyert szén pedig 800 zsák körül alakul. A millerre vonatkozó adatokat lásd még Tamási 1983, 197–276.; ÜMTSz 1992.

22 Gazda 1993, 158.

23 *Székely Nép*, 1942. 08. 05., 176. sz., 5.

volt tehát a magas fizetés és a munkahely állandósága. A szénégetésre specializálódott munkások és családjaik számára a vágtereken barakkokat építettek, amelyek által immár biztosítani tudták az alapvető higiéniai feltételeket is. A szénégetés mint munkafolyamat helyhezköttöttsége megeremtette a stabilabb életformára való berendezkedés feltételeit is, így például az erdőmunkásokhoz viszonyítva a szénégető legalább egy évetési szezont idejére bebiztosítva tudhatta a lakás- és életkörülményeit. Az erdőgazdaságban dolgozók rétegzettsége szempontjából tehát a szénégetők státusa a hányatottabb munkakörülmények közt dolgozó erdőkitermelőkkel szemben a kiegyensúlyozott, nyugodt életmód magasabb presztízsét jelentette.²⁴

Az ipar megnövekedett igényeit az egyetlen évetéssel előállítható szénmenyiség emelése követte. Igaz ugyan, hogy a milléknél jóval méretesebb *baksa* kiévetési folyamata méretétől függően 3-4 hetet is igénybe vett, ám a belőle nyert szénnel már vagon vagy kamiont, azaz akár 1000 zsákot is meg lehetett tölteni.

A munkafolyamatot jelentős mértékben megkönnyítette, hogy a nyersanyaggal való ellátottságot egy másik brigád, az erdőmunkások hada biztosította, a kivágott fát láncfűrészsel a megfelelő méterhosszúságra vágták, a szénégető tehát készen kapta a faanyagot, nem maga kellett felszabdalja. A család jelenléte elviselhetővé tette az erdei száműzetést, lehetővé vált, hogy éjszaka felváltva ügyeljen az évetési folyamatot, ami ugyancsak nagy megkönnyebbülést jelentett a családfő számára.

A kommunizmus idején a székelyföldi havasokban állami keretek közt zajló ipari méretű évetést szinte kizárólag a nagy szénégetői hagyományokkal és szénégetésbe szocializálódott családok tucatjaival rendelkező Farkaslaka mesterei végezték, s ez vezetett oda, hogy később magának a szakmának a kialakulását is az udvarhelyszéki Farkaslakához kötötte a közbeszéd. A rendszerváltás után a jó helyzetfelismerő képességű vállalkozóknak hatalmas üzleti forgalmat sikerült lebonyolítaniuk a szén nyugat-európai piacokra történő eljuttatásával és forgalmazásával, s egyeseknek az utóbbi években a szűkülő vágterek, a költségek emelkedése és a szigorodó természetvédelmi előírások ellenére is néhány székelyföldi helyszínen továbbra is sikerült fenntartaniuk szénégető telepeiket.

24 Bővebben lásd Kinda–Peti 2004.

Az utóbbi évtizedben egyes erdővidéki falvak határában, különösen Vargyas és Erdőfüle erdőségeiben voltak felfedezhetők a füstölgő baksák, melyekre a mesterség itteni feledésbe merülése következtében²⁵ Farkaslakáról szerződött szénégetők vigyáznak. „A főnök, a miénk, azt mondta, öt évre itt munka lesz. Én az első éve, hogy neki vagyok, eddig nem is ismertem őt. Csak farkaslaki emberek neki dolgoztak, s dicsérték, hogy nincs baj vele, s rendes ember, s így jöttünk el. Na, s mikor a tavaszon lejöttünk, február elején a fiammal, azt mondta, hogy ha összebarátkozunk – úgy fejezte ki, hogyha összebarátkozunk –, akkor egy négy-öt évre itt munka lesz. S ez számításom nekem, lehúzni ezt, hogy immár ezt csináljuk meg, s utána aztán valami kialakul.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Munkafázisok a XXI. században – néprajzi sűrű leírásban

A mesterség szezonális munkavégzést jelent. Vargyason és Erdőfűlében februártól decemberig égetnek, a legkedvezőbb időszak azonban a nyárutó és az ősz, mert olyankor kiegyenlítettebb az időjárás, a nappalok hosszabbak, nem gyakori, hogy több napig tartó esőzés álljon be. „Általában úgy szokták, hogy kimennek, s egy nap döntik a fát, vágják méterbe. S amikor látták, annyi összegyűlt, akkor egy-két nap szekérral fogják hordani be nekünk. Fuvarozzák be, hogy legyen, amit mi is dolgozzunk.” (saját gyűjtés, Vargyas)

A szénégetésre az erdőben lévő vagy ahhoz közeli lapos tisztások a legmegfelelőbbek, melyet aztán kapával, gereblyével tökéletes simára egyengetnek. Egyszerre általában négy baksahelyet készítenek elő, melyeken néhány napos fáziseltolással ciklikusan végezhetik a termelést: az egyik baksa még ég, amikor a másodikat begyűjtik, a harmadikat rakják, a negyediket meg épp vetkőztetik és bontják.

A szénégető mester szerszámai között többnyire a gazdálkodás eszközeit látjuk viszont: fejsze, tővágó kapa, csákány, gereblye segítségével készíti elő az

25 Említettük, hogy a térségben a foglalkozás háttérbe szorulásában, majd XX. századi eltűnésében szerepet játszott az erdővidéki barnaszénbányászat felfutása.

új helyszínt a baksák számára, rakás közben állandóan a keze ügyében kell lennie a fejszének, a baksa takarása közben villával, kapával, lapáttal és hosszú fogú vasgereblyével dolgozik. A leföldeléshez használt homokot és földet talicskával viszi a munka színterére. Begyűjtáshoz *gyűjtőkarót*, baksatöltéshez *töltőrudat* használ, égetés közben *kankóval* nyitnak füstnyílást, és *bottal* tömörítik a fojtást.

A baksa rakása

A méterfákból felépített félgömb alakú baksa megépítését középről indítják a tűzfészek, az úgynevezett *baksabél* elkészítésével. Ezt gyúlékonyabb, szárazabb hasábokból készítik, melyek közé szalmát, fahulladékot, forgácsot tömnek, melyet majd könnyebben lángra tudnak lobbantani. Köréje végükre állogatva, enyhén középre dőlve helyezik el a hasábokat, egyre tágitva a kört. Miután már stabilnak látszik az építmény, elkezdik a közepére építve a második sor felrakását is. A növekvő területű rétegekre középtől kiindulva aztán egy harmadik és negyedik sor is kerül, a baksa *fejét* (hegyét) rövidebb szálakból, korábbi égetés során félig-meddig kiégett darabokból építik meg. Az alsóbb sorok közepére a több égést igénylő vastagabb, a szélére a vékonyabb méterfákat helyezik.

„A rakás, az egyszer megkezdődik avval, úgy indul el, hogy két méter fát elhasítok, méterfát – mi talpfának hívjuk –, letesszük a földre. S akkor kezdjük. Ezt letesszük hosszába, s kezdjük keresztülrakni a csak hasított méterfát, s a belit kirakjuk apró *csürökkel*²⁶ vagy száraz fával. Ami könnyen be tud gyúlni. Mi a ronggyal, mikor bedugódik, ami meg tud gyúlni tőle. Ez így megy egy méter magasságra. Mi egyméteresből szoktuk elkezdni a második szakaszt. Két egyméteres fát felállítunk, a tetejét összekötözzük, s azt még kirakjuk aprósággal. Ami meg tud gyúlni. Olyanféle fával. Ami legyen száraz vagy csürök. Az mindegy, a kettő közül. Így megy addig, amíg a negyedik szakaszig felmegyünk. Mindig evvel a móddal csináljuk. Ha lehetséges, a fa úgy van lerakva,

26 A baksa alsó sorában a földön álló, éppen ezért teljesen ki nem égő, megüszkösödött fadarabok neve *csürök* vagy *csülök* – ezeket baksatömésre és tüzelésre használják.

akkor mindig körberakjuk. Szép egyenlően álljanak a fák, mert akkor annál jobban jár a tűz benne. Nem úgy, hogy egyik felét elrakjuk, s a másik srégen áll, s akkor már kicsit furcsa, így ránézve is, s a tűz se tudja olyan szépen járni, minthogy körbe van rakva. A rakás, az olyan, hogy ha nekiállunk, vagyunk mi hárman is, mikor mind tudjuk rakni, akkor egy jó hét alatt azt mondhatom, hogy befejeztük. De hát nem éppen, hogy megöljük magunkat, most aztán kegyetlenül dolgozunk reggeltől estig. Még közben egyebet is csinál az ember, mert közben vannak a *baksatöltések*, az elfoglalja az embert, a *baksakúrálás*, az minden este, az időt vesz fel. De általában úgy szokott lenni, hogy mi a feleségemmel szenet húzunk, s a fiam s a lányom barátja rakják a baksát, ők ketten egy erős hét alatt megcsinálják, mert akkor nem egyébvel dolgoznak. Akkor a negyedik faszakaszig felraktuk, kezdjük körbe kereken rakni a baksát, addig, amíg kiérünk végig, hogy le hagyunk egy olyan fél métert, akkor már megkezdjük, hogy a vékony ágakat kivetjük a por tetejére, ami megmarad színelő fának. Az azt jelenti, hogy a vastag fát mindig vékonyal be kell borítani, beszínelni azért, hogy a takaráskor is a szalmát tartsa meg, ne folyjon be a vastag fák közé, ne nyomja be, mikor a földet aztán hányjuk reá. Így a vékonyal beszíneljük, s akkor ügyesen, akkor kezdődik a takarás utána aztán.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Rakás közben folyamatosan figyelnek arra, hogy a baksabéltől kiindulva a földön elnyújtott hosszú karó körül – amely a begyújtási lyukat hivatott jelezni – folyamatosan kisebb rést biztosítsanak, melyen keresztül majd begyújthatnak. Régebb a megrakott baksát lehullott falevéllal vagy száraz avarral, szalmával fedték, amelyet aztán földdel fojtottak le, újabban fűrészüzemektől nagy mennyiségben beszerzett fűrészport, forgácsot vagy szénát használnak, melyet 10 cm vastagságban szénporral kevert homokkal vagy földdel takarnak be. „A takarást, azt szalmával indítjuk, szalmával szoktuk takarni, akkor utána jöhet a föld. De homokkal takarják be, csak ugye utána megfeketedik a saját szénjétől, s átalváttozik, föld lesz belőle. A lapáttal, ügyesen, ahogy a baksára veti reá, úgy mindig rásuppogat egy cseppet, hogy tömörödjön össze egy kicsit. Mert ha nem, olyan gyéren dobjuk rá, akkor a füst ott jön ki belőle, ahol akar. Nem ott, ahol mi akarjuk.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Szellőzőnyílást eleinte csupán a tetején hagynak, hogy könnyebben meggyúljon. „Kibontjuk a tetejét, addig hagyjuk itt, amíg a füst annyira kijön, a

sárga füstöt, mikor nyomja ki, s lássuk, hogy a tüzet felvette, akkor aztán ügyesen visszacsináljuk.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Egy ilyen kupola formájú baksza látványos méreteivel is figyelemfelkeltő: 4-4,5 méter magas, átmérője 12-14 méter. Tartalma 180-200 méter fa (1 méter ~ 0,66 m³), melyből 12-13 tonna szén lesz. „Úgy kell számítani, hogy egy százötven méteres baksából kijön ezer zsák. Egy kamion szén lesz belőle.” (saját gyűjtés, Vargyas) Egy másik számítás szerint „hogya ha jó száraz bükkfából rakjuk a baksát, száz méter bükkből ki kéne jöjjön a tíz tonna szén. Hogyha, ha olyan fa volna. De így, az ilyenféle fák nem adják ki nekünk, csak a száz méterből a nyolc tonna ha kijön, úgy visszább kell számítani azt a százalék dolgot, mert nem adja ki. A száraz az jobban ereszti, jobban adja a szenet.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Begyűjtás

„Én általában reggel szoktam begyűjtani. Azt már van, aki este szereti, de reggel azért szeretem meggyűjtani, mert estig meglyukad, s akkor megtöltődik, s reggelig nincsen gond vele. Este gyűjtöm meg, akkor figyelni kell, nézni kell, hogy mikor vette fel a tüzet, nem is lát jól az ember – nappal ezt a folyamatot jobban el lehet végezni, mint este. Én így szoktam meg, így szeretem, hogy na, reggel gyűjtöm meg.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Erdővidéken a tüzet a baksabélhez vezető hosszú rúddal a kihagyott résen keresztül juttatják a farakás közepébe. A rúdra előzetesen rongyokat kötöznek, melyeket jól meglocsolnak gázolajjal. A baksza tetején felszálló sűrűsödő, sárgás füst jelzi, ha sikeres volt a begyűjtás. (A magyar nyelvterület más részein olykor szokás volt a tetőnyíláson keresztüli begyűjtás is.) „A gyűjtőrúddal persze, az a hosszú rúd, az legalább kell egy 8 méteres, hogy beérjen nyugodtan, hogy lássuk, hogy beért végig. Kibontjuk a tetejét, addig hagyjuk itt, amíg a füst annyira kijön, a sárga füstöt, mikor nyomja ki, s lássuk, hogy a tüzet felvette, akkor aztán ügyesen visszacsináljuk. Megvan a gyűjtőlyuk neki, meg van hagyva, ahova a rudat be tudjuk nyomni, s az, a takarás előtt, mielőtt betakarjuk a baksát, kibontjuk azt, s körbe adunk szellőzőlyukakat neki, hogy... főleg, amikor nyers fával van rakva a baksza. Ha száraz fával van, akkor nem szoktunk körbe szellő-

zölyukat adni, hármat még a begyújtólyukon kívül, hanem az az egy is elég.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Gyújtás után, a tűz terjedését elősegítve a csúcson lévő szellőzőnyílástól lefelé méternyi távolságra, sugarasan elhelyezve 6-8 szelelőnyílást kaparnak a földelésbe, amelyek szintén segítik az égést. Miután megbizonyosodnak arról, hogy jól égnék a baksabél méterfái, a felső szelelőt is betömik és földdel lefojtják, hogy a farakás lassabban égjen, s onnan tovább a füst és a gőz már csak az oldalsó szellőzőkön távozhat, a fa nem lánggal ég, csupán senyved és parázslík magában.

„Van, amikor elsőbben mindenfélét nyom ki, fehéret, utána nézzük, hogy jól besárgult, úgy besárgul, úgyhogy most már nézzük, hogy most már le lehet csinálni a tetejét, vagy az ajtaját becsinálni... Van, amikor kéket közbe-közbe, attól függ, hogy na, ő is felfelé ahogy jön, a fát melyiket kapja el. Ha nyers fába kap bele, az már egy kicsit kékebb füstöt nyom ki akkor. De nagyjából szoktuk addig hagyni, amíg rendesen jól megvastagodik a füst, s azt a jó sárga füstöt kinyomja. Aztán mikor odakerül, annyira látom, hogy annyira felvette, akkor a főajtó csinálódik le, s a teteje. Ez a három lyuk még alól, alól marad, azért, hogy nehogy véletlenül a gáz tudjon kimenni belőle, nehogy *megbuffanjon*²⁷ vagy a földet lenyomja magáról.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Az égés szabályozása

Begyújtás után a szénégető feladata a három-négy hétig tartó szenesedési folyamat levezetése, a lángmentes égés biztosítása. Ehhez állandó felügyeletre, éberségre, figyelmességre van szükség, a szénégető családtagjai felváltva alszanak, éjszakára sem hagyják magára, folyamatosan ellenőrzik a baksát. A gondatlanság vagy a szakszerűtlen kezelés a fa elégségeshez vezethet, ami szinte kifizethetetlen kárt jelentett a szénégető számára.

27 A baksza megbuffanása azt jelenti, hogy a szalmás földdel betakart, belül égő farakásból a felgyülemelő gázok az elégtelen szellőztetés miatt nem tudnak távozni, és egy tompa robbanás következtében a baksáról ledobja a fojtást.

Ilyen kárról már a XVIII. század végéről is van adatunk a kutatott térségre vonatkozóan: „Vargyasi Máté Boldizsár, mely fákat széna füve körül az erdőn kijegyzett, levágták társával és összeraktak 10 ölet, melyet szénnek miután meggyújtotta, arestálták, a bíró házához bevitték, míg kezességre kiszabadulhattott, azalatt a fa elégett, hamuvá lett, melyre költött hét forintot, annak szenével készíthetett volna hét mázsza vasat”.²⁸ A XX. század első felében megtörtént baksatüzek híre is elegendő ahhoz, hogy emberöltőkön keresztül emlegessék egy-egy faluban az elővigyázatosság szükségességét. „Gyermök vótam, s vót nekem még egy testvéröm. Há én sose láttam szénégetést. Ide hátra apámmal csináltunk egy milért, s apám aszonta, mennyünk el hátra, gyútsuk meg, ő es minnyá jó. Nem olyan túl messze vót. Elmöntünk hátra, nem értöttünk hozza, s meggyújtottuk. Mikorra apám hátrajött, akkorra mán nem lehetett megmen-teni. Nem értettük a dolgát neki, s elégött teljesön.”²⁹

A jó szénégető a baksa külső elváltozásaiából (megroggyanó csúcs, besüppedő oldal) és a füst színéből, szagából, erejéből következtet a folyamat előrehaladtára, állapotára. Miután közepén gyújtanak be, a tűztér fokozatosan tágul a rakás szélei irányába, s ezért a keletkező gázok távozását az egyre lejjebb nyitott szelelőlyukak biztosítják, miközben a felsőbb réseket szerre betömik. Lényeges, hogy levegőhöz csak felülről jusson a tűz, mert az alulról betóduló oxigéntől hamuvá égne a faanyag.

„Éjjel persze, hogy ki kell járni, ezt nagyon kell figyelni, nem lehet, hogy most lefekszünk, s jó mélyen elalszunk, nem is gondolunk a baksára, mert akkor történhetne egy olyan, hogy valamelyik, főleg mikor vastag fából van rakva, mellette lesz egy lyuk, behorpad s kilángol, s akkor Isten őrizz, nem történne, hogy elégjen, de akkor nagyobb munka nekünk. Egy kicsi szalmát dugunk oda, s földet rea. S az ember lábbal megtapossa, azért, hogy szoruljanak össze azok a fák ott, hogy ne maradjon hézag közöttük. Van olyan is, hogy csak az ablakon nézek ki. S a füstről észrevevődik, hogy nincs baj, nyugodtan lehet még aludni. Mert nem olyan kéken nyomja ki a füstöt, s úgy szoktuk mondani, hogy gőzöl, hogy a fák között a szalma kiég, s a föld befolyik, s akkor már jó vastagon tekeri

28 Cserey 2008, 89–90.

29 Gazda 1993, 158.

körbe a füstöt fel. S akkor már észrevevődik, hogy nem jó. S akkor kijön az ember, s lecsinálja azt az izét.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Égetés közben a mester létrán vagy fogazott széles deszkán jut fel, hogy megsejmelje a szellőzőnyílások állapotát, s ha kell, újakat nyisson vagy betömje azokat a vastag portakaróval. A vastagabb méterfák mellől a vékonyak hamarabb szénné alakulnak, s összeroppanva behullnak a hasábok közé, az üregesen maradt helyükön pedig beomlik a földelés, s könnyen feltörhet a tűz. Hogy ezt elkerüljék, állandóan ellenőrzik a takaró állapotát, időnként tömörítik, ledöngölik. Ha valahol fellángol a baksa, fojtást tesznek rá: szénát, majd földet dobálnak rá a lapáttal.

Figyelmet, koncentrációt kíván a fenti munkavégzés, hisz a szénégető állandó veszélyhelyzetben van. Minden szénégető réme a súlya alatt beroppanó, több száz fokon izzó tűztérbe zuhanás, mint ahogy arra több szerencsétlenség is elrettentő példa. Ennek elkerülése érdekében óvatosan lép a baksára, kezében pedig keresztben tartott lapáttal egyensúlyoz, mely biztonságos érzést nyújt, s szerencsétlenség esetén – remélik – fenntarthatná az égetőt a felszínen. „Bal esetet hallottam, olyan volt, farkaslaki fehérnép, itt történt, ne, itt Barót szélé-nél, itt valahol nem messze volt szénégetni, idős ember, hát az meg is halt már, az idős ember, s itt égették a szenet, s este nem tudom mit csináltak, mit nem, a felesége kijött este a baksára, hogy nézzen szét egy kicsit, hogy lépjen fel, hogy lám – lehetett félig rajta, hogy csinálja le, s elfutott, derékig vagy meddig a baksába beleesett. Nem égett el, de az a gőz, s az a forró annyira megdolgozta, hogy mire a kórházba került, meghalt.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

A baksatöltés

Miután középen gyűjtanak be, a baksa közepe egész fel a csúcsáig hamarabb kiég, a szénné alakult darabok pedig lehullanak a baksa aljára. A keletkező üreget felülről a töltőrúddal megnyitják, alaposan megkotorják, egész le az aljáig, ezáltal helyet készítenek elő a baksa közepének újbóli megrakásához. Ezúttal a baksa tetején állva rövidebb, 50 cm hosszúságú darabokat dobálnak be a tűztérbe, színültig feltöltve a baksabelet. Az ekképpen megrakott baksát újból lefojt-

ják, majd mindaddig megismétlik ezt a fázist, míg a füst jelzi: a tűztér már körkörös lefele haladt, eltávolodott a baksabéltől. „A baksatöltés az saját magát mutatja, mert legelsőbbben, amikor rakunk, szoktunk rakni egy kicsi fejet neki, ami mutatja, hol a közepe. Van egy rúdunk, *töltőrúdnak* nevezzük el azt, avval leszúrunk az aljáig, megkotorjuk benne, a szenet az oldaláról belekaparjuk oda, hogy menjen le, hogy menjen az alja felé, s akkor lesz egy jó ügyes lyuk benne, azt fával megtöltjük, fel színültig, még egy kicsit meghalmozzuk a tetejét.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

A baksa vetkőztetése

Az összeesett tömegű, kiégett baksa szellőzőnyílásait betömik, majd egy nappal később felülről lefelé haladva megkezdik a kibontását, lehűtését. Gereblyével óvatosan lehúzzák a földet a tetejéről, melyet a baksa köré gyűrűt alkotva rendeznek el, helyette szénport, törmelékét lapátolnak a rakásra, hogy az égetéshez hasonlóan szintén lefojtva, fokozatosan hűljenek ki a szénné égett törzsek. A szén tényleges kinyerését a baksából a szélén állva gereblyézéssel, vasvillával és a fokosserű kankóval végzik, a baksa lábánál állva a portakaró alól szerre kimozdítják, kihúzzák, s a portól megvetkőztetve halomba gyűjtik a fekete szenet. Gereblyéből több méretű, hosszabb fogú példányok is használatban vannak, melyekkel egyszerűbb a szén kisedése és összehúzógotása.

„Az égetését – igazság szerint – úgy volna jó, hogyha az ember betartaná, úgy kellene csinálni, hogy hagynók egy napot, kettőt, hogy hűljön egy cseppet. De ezt nemigen szoktuk kívárni mi, mert mindig sietünk. Ilyen gyors világ van most, az ember mindig siet, s hamar kéne a szén, s húzzuk, hogy... de igazság szerint két napot lehetne hagyni, s akkor meghűlné egy cseppet.” A meleg szén ekkor még a maga melegétől is meggyúl. Régen is tudták, hogy „osztán mikor szedte, húzta az embör ki, egy 24 óráig nem lehetett elhagyni. Meg lehetett egy jó bog, s a bele ikrás, olyan reves vót, s abba megállt a tűz, s hallgatott. Kihallgatott még két nap es. S akkor egyszer csak kimelegedett, tüzet vött, s ha az embör nem vót ott a közelbé, mind elégött. Akkor is történt sok olyan, hogy még főrakta a szekérre a szenet, s elégött a szekér, s mindön, éjjel. Zsák, s mindön.

Úgy, hogy állandó őrizet alatt kellett tartani, az embör tudja, lássa, s vigyáz reá. Osztán mikor meghül, lehet akárhová menni.”³⁰ Hogy ezt elkerüljék, „szoktunk egy vékony priccet adni vízből, s azt úgy kifújja magából rögtön, s nem marad a nyirkos.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

Ha rendelkezésre áll, több köbméter űrtartalmú fémtartályba helyezik a kiválogatott szenet, hogy abban légmentesen lezárva tovább hűlhessen, máskor a kigereblyézett szenet a baksa szélei felé halomba rendezve hűtik le.

A tökéletesre égetett szén ütésre úgy cseng, mint a cserépedény, mások szerint tisztán szól, mint a harang. Csomagolására, válogatására távolabbi helyszínen, fedett csűrökben kerül sor. A mai szénégetők már nem fuvaroznak: maguk csak az előállítók, a termék piacra juttatását már kamionokkal oldja meg a megrendelő. A szenes papírzsák Székelyföldön készült tartalma a felirat szerint a hazai és nyugati piacokon egyaránt *Grillholzkohle*.

Összegzés

A szénégetés technológiájában a rézkori ércolvasztás és kovácsolás felfedezése óta nem történt jelentős változás. Az egyszeri égetéssel előállított termék mennyiségében, a kiegészítésre szánt faanyag kitermelésében, előkészítésében viszont annál inkább érvényesült a szerszámok korszerűsödése és a felvevőpiac időről időre feltámadó határtalan étvágya. A minőségi faszén iránti igény miatt és a szénégetés automatizálásának elmaradása miatt ez az egykori Háromszéken is szokványos erdei foglalkozás még modern világunkban is megtartotta létjogosultságát. „Szerintem egy pár esztendeig még megy, amíg az erdőket átvizsgálják egészen, s amelyik olyan fa, mind kivágják. Mert még azért jó nagy erdők vannak. S a fának mindig is lesz betegsége, pusztul, s azt muszáj lesz kivágni. Azt valami ilyenre értékesítik fel inkább. Hát megvan ugye, hogy a közbirtokosság kell adja a részfát a családtagoknak otthon a házhoz, de azon kívül, ami marad, azt az ilyen szénnek használják fel. Ha itthon flekkenezni adják el benzin-

30 Gazda 1993, 158.

kutakhoz, ha külföldre, de ez egy felhasznált dolog na, ez, s ez is egy érték, mert a szén is egy olyan dolog, hogy ez kell.” (saját gyűjtés, Erdőfüle)

A szénégető baksák és munkásaik láttán az aszfalton tovasuhanó autók utasai középkorból fennmaradt anakronisztikus epizódként érzékelik ezt az eltűnőfélben lévő munkavégzést. A szénégetők mindennek tudatában a távoli célra fókuszálnak: „általában, aki jó helyt volt, s jó munkát kapott, ilyen jó szénégető munkát, kihúzta végig, a nyugdíjáig avval dolgozott. Vagy ha már annyira telt-múlt az idő, hazakerült, s otthon akkor a gazdaságra tért vissza, abból folytatta tovább az életét. De aki bírta ezt a szakmát, végig kihúzta a nyugdíjig. Én a szénégető szakmára nem szoktam panaszkodni, mert nyugodtabb életnek látom, mint hogy gyárban dolgozni, s az a pontos időre járjunk dolgozni. Itt, itt is elég szoros a miénk is, mert itt éjjel-nappal fent kell lenni, de úgyis, mikor az ember fáradt, akkor le tud ülni. Ez a mi beosztásunk. S a pénzért hajtunk, sokat dolgozunk azért, a pénz miatt, hogy minél többet csináljunk. Nehéz munka, de mindenki azt vélte, aki bírta ezt a szakmát, hogy ledolgozza a korát, s utána kicsit összegesebb pénzzel marad. S boldogabban éli a nyugdíjas korát. Ami még hátra maradt.”³¹ (saját gyűjtés, Erdőfüle)

31 Fő adatközlőnk sajnos nem érte meg az annyira áhított boldog nyugdíjas éveket. Kutatásunk befejezése után egy könyörtelen betegség ágynak döntötte és néhány hónap leforgása alatt elvitte. Halálával tovább fogyatkozott a szénégetésre önállóságot jelentő életformaként tekintő szakemberek szűkülő köre.

IRODALOMJEGYZÉK

- Cserey 2008.** Cserey Zoltán: Mesterségek, áruforgalom, ipari létesítmények Erdővidéken a 19. században. In: Demeter László (szerk.): *Erdővidéki történeti tanulmányok. Erdővidéki Történeti és Természettudományi Tár VII.* Erdővidék Múzeuma – Gaál Mózes Közművelődési Egyesület, Barót, 2008. 66–94.
- Gazda 1993.** Gazda József: *Mindennek mestere. A falusi tudás könyve.* Püski Kiadó, Budapest, 1993.
- Imreh 1973.** Imreh István: *A rendtartó székely falu (Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából).* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- Kinda–Peti 2004.** Kinda István – Peti Lehel: Szenesek. A tradicionális erdőkielés és a nyugati piacgazdaság között. Vállalkozói kultúrák Farkaslakán? *Erdélyi Társadalom. Szociológiai szakfolyóirat*, 2. (2004) 2. 203–225. <https://doi.org/10.17177/77171.41>
- Kósa 1981.** Kósa László: Szénégetés. In: Ortutay Gyula – Nagy Olivérné (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon.* 4. kötet, N–Szé, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 645–649.
- Kozma 1879.** Kozma Ferenc: *A Székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota.* Kiadja a Székely Mívelődési és Közigazdasági Egylet, Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1879.
- Magyar 2011.** Magyar Zoltán: *Erdővidéki népmondák.* Tortoma Kiadó, Barót, 2011.
- Paládi-Kovács 1988.** Paládi-Kovács Attila: *Életmód, foglalkozás, nemzetiség. Bányászat és erdei iparüzés a régi Gömörben. Gömör néprajza XIV.* Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1988.
- Pesty 2012.** Pesty Frigyes: *Helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége I.* (Közzéteszi Csáki Árpád és Pál-Antal Sándor.) Országos Széchényi Könyvtár – Székely Nemzeti Múzeum, Budapest–Sepsiszentgyörgy, 2012.
- Takács 2002.** Takács Péter (sajtó alá rendezte): *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból. Források Erdély Történetéhez 3.* Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 2002.
- Tamási 1983.** Tamási Gáspár: *Vadon nőtt gyöngyvirág.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983.

ÚMTSz 1992. B. Lőrinczy Éva (főszerk.): *Új magyar tájszótár. A–D, K–M*, (baksza, millér), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

Viga 1990. Viga Gyula: *Árucseré és migráció Észak-Magyarországon*. Ethnica Kiadó, Debrecen–Miskolc, 1990.

FELHASZNÁLT SAJTÓANYAG

Nemere, 1881. 01. 23., 7. sz.

Székely Nemzet, 1887. 09. 01., 131. sz.

Székely Nemzet, 1901. 11. 09., 168. sz.

Székely Nép, 1942. 08. 05., 176. sz.

Székely Nép, 1943. 10. 10., 229. sz.

